

Stanko Piplović

JAVNI SATOVI U SPLITU

Ljudi su vrlo davno osjetili potrebu da dnevna zbivanja vremenski determiniraju. Prvi primitivni mjerni uređaji su bile vodene i sunčane ure. U 13. stoljeću ima ih već mehaničkih kod kojih je uteg, spuštajući se pod djelovanjem sile teže, pokretao sistem kotača. Bile su to glomazne naprave što znači skupe i rijetke. Stoga su ih najčešće smještali na istaknutim mjestima u gradovima: na tornjevima crkava, javnim zgradama, na trgovima, svugdje gdje se okupljalo ili prolazilo. Tako se po njima moglo ravnati čitavo stanovništvo. I kasnije, kada su u 16. stoljeću proizvedeni prenosivi satovi na pero, mogli su ih nabaviti samo imućniji pojedinci. Zato su sve do naših dana javni satovi igrali važnu ulogu u životnom ritmu svakog grada.

U Arheološkom muzeju u Splitu čuvaju se dva sunčana sata pronađena u ruševinama nedaleke Salone, nekad glavnog grada prostrane rimske provincije Dalmacije. Stajali su u vrtovima privatnih kuća ili možda na javnim mjestima. Oba sata su bila slično konstruirana. U kamenom kubusu na bočnoj strani okrenutoj prema jugu bilo je udubljenje u obliku polukugle. Kroz rupicu na vrhu upadalo je svjetlo na konkavnu plohu. Kako se sunce pomicalo po nebu mijenjalo se i mjesto gdje je padala zraka pa se tako određivalo doba dana. U tu svrhu su bili urezani vertikalni meridijani. Srednji je označavao podne, a po četiri sa svake strane pokazivali su osam dnevnih sati. Radi praćenja kretanja Sunca po ekliptici i mijenjanja njegove visine tijekom godine postojale su tri poprečne linije. Srednja je važila za ekvinocij, donja za ljetni a gornja za zimski solsticij. Ovi satovi su najstarije sačuvano svjedočanstvo o mjerenju vremena na našem užem području. Da li je sličnih naprava bilo i u Dioklecijanovoj palači nije utvrđeno, ali se može smatrati izvjesnim.

Kasnije, kada je nastao grad Split, a posebno u novije vrijeme, ovom problemu je posvećivana velika briga. Prvi javni sat u našem gradu za koji se zna bio je na Plokatu sv. Lovre, današnjem Narodnom trgu. Ovaj prastari trg u srcu urbanog tkiva spominje se još u 13. stoljeću. Bio je pozornicom svih važnijih događaja splitskog života. Upravo tu su se donosili i objavljivali zaključci gradskog vijeća i naredbe državnih

vlasti, sklapali se privatni ugovori, priređivale se svečanosti, bujala stoljećima svakidašnja vreva mediteranskog grada. U 15. stoljeću na sjevernoj strani trga izgrađen je niz gotičkih javnih zgrada: knežev dvor, kazalište, tamnice i gradska vijećnica. U prvoj polovici prošlog stoljeća veći dio ovog reprezentativnog sklopa je porušen zbog trošnosti, a sama vijećnica je temeljito pregrađena. Ipak su sačuvani crteži koji su nastali nešto prije ovog zahvata, a na njima je prikazan vrh glavnog pročelja vijećnice sunčani sat. Bio je izrađen na pravokutnoj ploči sa konzolicama i željeznim šiljkom čija je sjena pokazivala vrijeme, dovoljno točno za ondašnje prilike. Iznad njega je bio maleni zvonik na preslicu sa zvonom koje je pozivalo vijećnike na sastanke. Kod adaptacije zgrade uklonjeni su sat i zvonik.

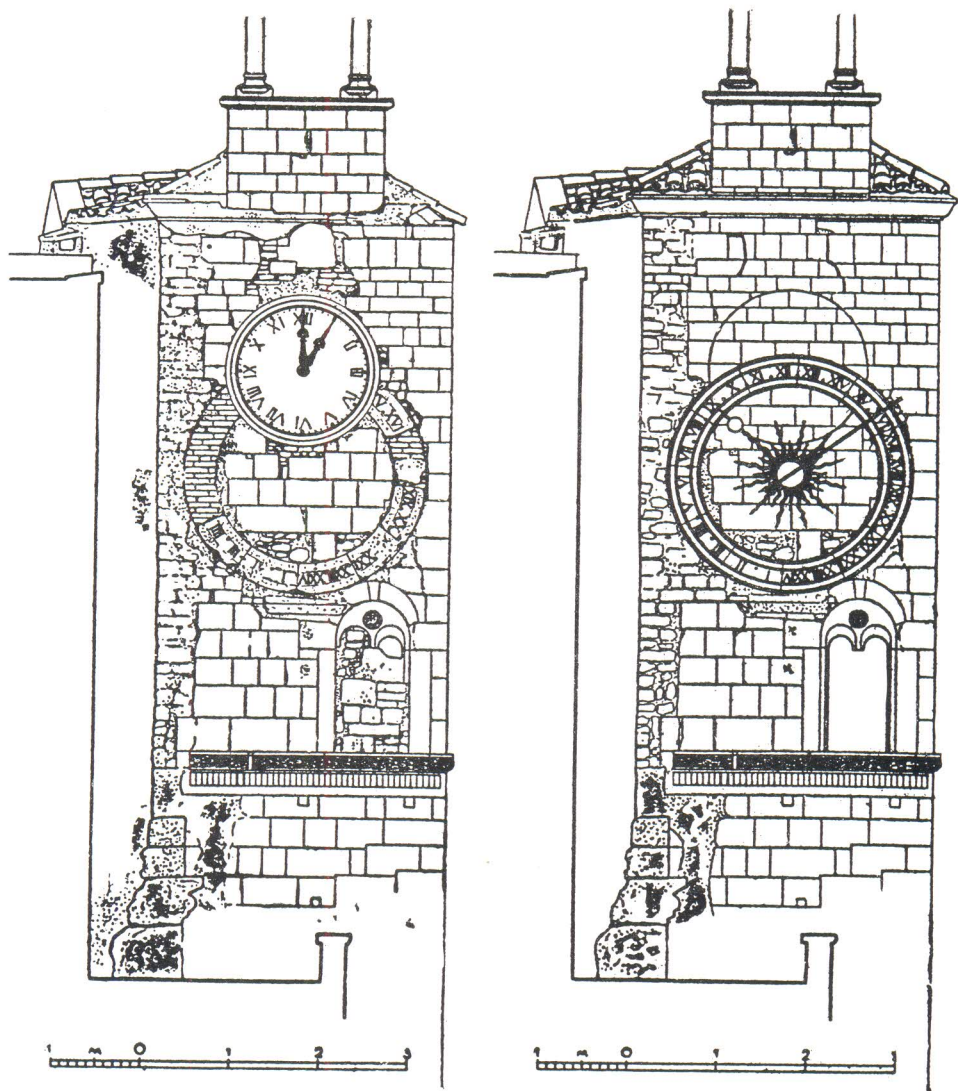
U 16. stoljeću grad je dobio prvi mehanički sat. Bio je također na glavnom trgu. Ugrađen je na staru romaničku kuću kulu iz 13. stoljeća koja se nalazi sa sjeverne strane Željeznih vrata Dioklecijanove palače. Imao je numeraciju I—XXIV uklesanu u kružni kameni vijenac. Podne mu je bilo na vrhu, a ponoć na dnu brojčanika. U dokumentima iz početka 17. stoljeća spominju se gradski urari koji se brinu o ovom satu i koji od gradskog vijeća za to primaju plaću. To je već doba kada tradicionalnu civilizaciju zasnovanu na približnostima počinje polako potiskivati iz svakodnevnog života racionalizacija vremena.

Ovaj glavni sat na trgu, po kojemu su se ravnale generacije Splitsana, bio je u nekoliko navrata, zbog trošnosti ili uvođenja savršenijih mehanizama, mijenjan ili popravljan. Tako je općina u doba načelnika Šimuna Michielija Vitturija (1853—59) dala ukloniti renesansni sat, njegove ostatke prežbukati i zamijeniti novim satom s providnom pločom manjeg promjera. On je postavljen nešto naviše da bi se poboljšala vizura. Numeracija mu je bila, za razliku od prijašnjeg, od I—XII.

Međutim za tadašnje potrebe nije bio dovoljan samo ovaj sat smješten u središtu grada. Zato su u isto vrijeme bila postavljena još dva da bi se mogli služiti stanovnici predgrađa: jedan na zvoniku sv. Frane na obali, a drugi na maloj crkvi sv. Roka iz 17. stoljeća u težačkom predgrađu Lučac. Sat na crkvi sv. Roka više ne postoji, ali ga vidimo prikazanog na staroj slici koja je bila na zastavi bratovštine. Na platnu ovalnog oblika prikazan je tehnikom ulja lik sv. Roka sa psom. U pozadini s lijeve strane je crkva tipičnih baroknih forma. Na njenom zapadnom pročelju je ulaz s okruglim prozorom i zvonikom na preslicu na vrhu. Na tom pročelju je bio i sat i to nesimetrično postavljan s desne strane.

Satove je trebalo stalno održavati. Postoje podaci da je 1877. godine troškom komune zamijenjen kvadrant sata na trgu mutnom staklenom pločom nabavljenom od jedne radionice u Torinu. Numeracija mu je također bila I—XII. Novi brojčanik je bio osvijetljen s četiri plinska plamena tako da su ga sada prolaznici mogli vidjeti i navečer kada bi pao mrak.

U Splitu su poznati i drugi javni satovi u 19. stoljeću kada se njihova upotreba raširila. Razvijaju se društveni i privredni odnosi, raste broj stanovnika, vrijeme postaje važan činilac, a tempo života se ubrzava.

Toranj s renesansnim satom na Narodnom trgu. Pronađeni ostaci i projekat rekonstrukcije

Stara gradska bolnica podignuta na mletačkom bastionu Corner imala je u sredini zatvoreno dvorište okruženo trijemom s lukovima. Na vrhu sjevernog unutrašnjeg pročelja i danas se nalazi tornjić sa satom postavljen 1872. godine. U gradu se tada spominje 3—4 urara. U Velom varošu je radio Robert Moretti, a na području Grada Geatan Huttner i Antun Schilke. To je već priličan broj za jedan grad od samih 14 tisuća stanovnika. Sudeći po njihovim prezimenima radilo se o majstorima koji su se doselili iz drugih krajeva.

Godine 1888. općinska uprava je ponovo uredila javne satove i tako znatno poboljšala mogućnost vremenske orijentacije građana. U travnju sat na Gospodskom trgu je zamijenjen novim savršenije konstrukcije. Izradila ga je firma Solari iz Udina, a stajao je blizu tisuću forinta. Za razliku od ranijeg, koji se oglašavao samo na pune sate, ovaj je otkucavao i polovice. Stari sat, skinut s tornja na Gospodarskom trgu, tom prilikom je temeljito popravljen i postavljen na zvoniku crkve sv. Frane na obali. Iz toga proizlazi da je sat, koji je tu bio ugrađen pred samo tridesetak godina, morao biti trošan ili zastarjele konstrukcije. U isto vrijeme je i sat koji je bio na crkvi sv. Roka popravljen. Zamijenjen mu je brojčanik pa je prenesen na toranj nove crkve sv. Petra, također na Lučcu, koja je bila sagrađena 1871. S obzirom na položaj ove crkve uz važne gradske prometnice i širok prostor ispred nje, sat je sada bio na mnogo istaknutijem mjestu. Za sve ove radove općina je utrošila ukupno 1535 forinta.

Oko postavljanja novog sata na Gospodskom trgu bilo je i političkih prepirki. Naime, to je učinila hrvatska narodna općinska uprava na čelu s drom Gajom Bulatom, koja je došla na vlast u Splitu samo šest godina ranije. Suparnička poražena autonomaška stranka, koja je imala još uvijek određene pozicije u Dalmaciji, napadala je narodnjake da rasiplju pare. Za novim satom, tvrdili su oni, i nema potrebe jer je postojeći još uvijek u dobrom stanju.

Nakon nasipanja Zapadne obale općina je zatražila da glavni ulaz crkve sv. Frane bude orijentiran prema obali, to jest da se premjesti s njenog zapadnog na istočno pročelje. Radovi su izvedeni u periodu od 1855—64. godine. Na vrh novog neoromaničkog pročelja bila je u početku postavljena samo edikula. Ona je srušena 1902. godine i na njenom mjestu sagrađen današnji zvonik. Sada je i sat sa zvonare na zapadnoj strani crkve prebačen na novi zvonik. O tome je u Kaptolskom zapisniku sačuvan jedan zanimljiv zapis sa sastanka održanog 14. studenog 1904. godine:

Članovima ove obitelji, koji su se danas sastali na vanrednu sjednicu, bilo je priopćeno kako Obćina kani postaviti na naš zvonik jedan prozirni dobnik koga je jur nabavila. Godine 1902 i 1903 bilo je radi toga dosta dopisivanja između ovog Samostana i Splitske Obćine, koje dopisivanje prodrlo je i u javnost, te je dalo povoda raznim prepiskam i ispravcima u mjesnom »Jedinstvu«. Samostan je opravdano zahtjevao da za tu uslugu dodje mu se u susret sa drugom uslugom sa strane obćinske, i to da mu dade porabu vode badava, ili lišenu dotične godišnje pristojbine, dočim bi Samostan na svoje troškove uveo vodu. Obćina je odgovorila da na to ne može pristati, i radi toga danas se odlučuje da se Uglednom Obćinskom Upraviteljstvu podastre uvjet, po komu da Obćina uvede vodu u Samostan na svoje troškove i snizi godišnju pristojbinu za porabu iste. Ovaj predlog koji je bio saobćen privatnim putem prvom Obćinskom presjedniku Antunu Dru Trumbiću bit će predložen u sjednici od 18 tek. i preporučen od istog presjednika kako je obećao. Međutim Dr. Trumbić izrazio je želju da dozvolimo započeti radnju prije nego se to zaključi radi neotklonjivi razloga. Na što također privoljuju članovi ove obitelji.

U tom smislu kaptolski zapisničar sastavio je sliedeći spis, upravljene na Ugledno Obćinsko Upraviteljstvo.

Br. Ugledno Obćinsko Upraviteljstvo — Spljet.

Pod br. 105 20/XI 1902 ovo Starešinstvo Samostana Sv. Frane dostavilo je Tom Ugl. Obćinskom Uprav. spis, kojim dozvoljava postavljanje dobnika na zvoniku istoimene crkve S. Frane, uz uvjet da bi se za tu uslugu dala poraba pitke vode, lišena dotične godišnje pristojbine.

Na Taj spis To Ugledno Upraviteljstvo je odgovorilo na 1. XII. 1902 br. 4432 da ne može primiti pomenutog uvjeta »jer dozvola je vode podložna posebnome pravilniku«.

Pišuće uviđa da su opravdani razlozi radi kojih bi odbiven predložni uvjet, i radi toga sada pita u Tog Uglednog Upraviteljstva eda bi ono uvelo vodu u Samostan na Općinske troškove, i snizilo, koliko moguće, godišnju pristojbinu za porabu iste, i to radi sljedećih razloga:

1. Što je ovaj Samostan od godine 1857, bez ikakve nagrade, držao na svom zvoniku dobnik, i dao, kroz to vrijeme, svoje vlastito zvono za udaranje ura.
2. Što je Samostan sada pripremio i umjetnički uredio mjesto za novi dobnik, i to na svoje troškove.
3. Što je Samostan žrtvovao jedan dio prostora stare riznice i gornje sobe da probije novi ulaz i stavi nove stube koje vode u zvonik i koje će više služiti navijanju dobnika nego Samostanu.
4. Što ovaj Samostan dozvoljava i unapried služiti se crkvenim zvonom za udaranje ura.

Razumije se da Samostan ostaje jedini vlasnik svih učinjenih stvari. Samo istaknuje da spomenuto uvođenje vode na Obćinske troškove, i sniženje godišnje pristojbine za porabu iste vode nije drugo nego učiniti uslugu za uslugu, koju čini ovaj Samostan.

Voda se može uvesti iz obližnje česme na Šperunu, pak kroz samostanski vrtao u Samostan, a međutim moli se da ciev bude od 4 cm. promjera.

Ovo Starešinstvo, imajući povjerenja u To Ugledno Upraviteljstvo, zamoljeno blagohotno je dozvolilo da se počmu radnje za postavljanje novog dobnika, premda među njima nije ništa o uvjetima utanačeno.

U čvrstoj nadi da će se povoljno riješiti predlog ovog Samostana potpisani štovanjem Tog Uglednog Upraviteljstva, uz Samostanski pečat, bilježi se (Starešina ovog Samostana)
Spljet-Samostan S. Frane-14. XI. 1904.

O satu na crkvi sv. Frane bilo je rasprava i kasnije kada je već bio postavljen. Franjevci su od općine kupili na obali zemljište za proširenje samostana. Kada je istekao rok dozvole za gradnju, uputili su općini molbu da se ona produži još za dvije godine. Na sjednici od 18. rujna 1906. godine općinsko vijeće je razmotrilo i uvažilo traženje pod uvjetom da joj se dozvoli uknjižba prava držanja javnog sata na zvoniku crkve. Na sastanku 14. siječnja 1907. franjevci su se složili s time da se samostanu dozvoli upotreba vode uz što manju cijenu.

Godine 1904—05. izgrađena je na obali kod Pazara neorenesansna trokatnica Režije duhana projektirana u Beču. Na njenoj strani sred južnog pročelja bio je javni sat. Njegov položaj je bio posebno zgodan jer se neposredno pred zgradom pružala istočna obala gradske luke sa prsitaništem za putničke brodove i željezničkom stanicom kada se uvijek kretalo mnoštvo svijeta.

Crkva sv. Roka na Lučcu sa satom na pročelju. Detalj sa slike sv. Roka iz druge polovice 19. stoljeća. Snimio: Ž. Bačić

U prošlom ratu 1944. godine porušene su bombardiranjem iz zraka crkva sv. Petra i Režija duhana. Njihovi ostaci uklonjeni su poslije oslobođenja u periodu 1946—47. godine. Stradali su i satovi koji su bili na ovim zgradama, tako da su u čitavom gradu ostala još samo dva, i to na crkvi sv. Frane i Narodnom trgu. No nedugo zatim postavljen je novi sat na novoj autobusnoj stanici koja je izgrađena 1948. na raskršću Radničkog šetališta i ulice Žrtava fašizma. Budući da se tu okupljalo mnogo putnika, na južnom pročelju zgrade pred čekaonicom, namješten je manji sat četvrtastog oblika. Kako je deset godina kasnije premještena na Obalu bratstva i jedinstva, sat je zapušten, nije išao pa je neko vrijeme poslije skinut.

Godine 1958. na žbuci oko sata na Narodnom trgu pojavile su se pukotine. Pri donjem kraju jedan dio se odvojio čitavih desetak centi-

metara tako da je prijetila opasnost da padne na nekog od brojnih prolaznika kroz Krešimirovu ulicu. U rujnu je postavljena skela pa su otpočeli radovi na popravcima. Međutim prilikom skidanja žbuke na zapadnom pročelju otkriveni su ostaci starog renesansnog sata, za čije se postojanje dotada nije znalo, kao i elementi romaničke arhitekture. Ovo je bilo izuzetno otkriće jer je unijelo više svjetla u nekadašnji izgled gradskog središta. Komisija sastavljena od predstavnika Sekretarijata za komunalne poslove NO općine, Konzervatorskog zavoda, Odjela za povijest graditeljstva Urbanističkog biroa i Muzeja grada Splita razmotrila je nastalu situaciju i odlučila da se pristupi izradi projekta rekonstrukcije cijelog objekta s tim da se sačuvaju i ostave vidljivim ostaci arhitekture svih perioda, a starom satu da se vrati funkcija.

Pošto su istraženi nalazi, Odjel za povijest graditeljstva pod rukovodstvom arh. Jerka Marasovića napravio je detaljne povijesno-arhitektonske analize i izradio projekt rekonstrukcije zapadnog pročelja. Uz ostalo je predviđeno da se djelomičnom nadopunom obnovi renesansni okvir ure. Radi toga je trebalo ukloniti tadašnji sat, kojeg će obris na zidu ipak ostati naznačen. Komisija je na sjednici od 9. listopada prihvatila elaborat i dala upute za rješenje pitanja mehanizma i kazaljki. Satovi iz tog vremena imali su samo jednu kazaljku. Kako u Splitu nije bila sačuvana, odlučeno je da se rekonstruira po uzoru na druge poznate primjerke. Ona sada pokazuje vrijeme prema starom brojčaniku s podjelom na 24 sata tako da svaki sat počinje na trokutastom znaku ispred brojke, a završava istim takvim znakom iza brojke. Da bi se olakšalo čitanje dijelova sata dodana je još jedna velika kazaljka potpuno savremeno oblikovana. Ona pokazuje minute po danas ustaljenom načinu. Svakih pet minuta označeno je fugom u kamenu.

Radove je izvelo građevinsko zanatsko poduzeće »Rad«, ali se početak dosta otegao. Do zastoja je došlo uslijed pomanjkanja kamena klesanca jer se splitske kamenorezačke radionice nisu mogle prihvatiti tog posla, a Industrija jadranskog kamena, kod kojeg je naručen, bila je preopterećena. Ipak se sve uspješno završilo i u noći između 27. i 28. veljače 1959. godine, poslije višemjesečne pauze, oglasilo se zvono obnovljenog sata na Narodnom trgu. Renesansni sat u Splitu pripada uobičajenom tipu satova iz tog vremena u ostalim evropskim gradovima. U 16. stoljeću postojali su još uvijek razni sustavi mjerenja vremena. Kod našeg slučaja podjela je bila na 24 sata. Najpoznatiji sačuvani satovi iz tog doba su u Nürnbergu, Veneciji, Pragu, Arezzu i Cremoni. Po izgledu kremonski sat je u mnogome nalik splitskom. I u nekim dalmatinskim gradovima postojali su slični satovi. Takav je npr. u Dubrovniku na trgu Luža, koji je također rekonstruiran, ali mu je sačuvano mnogo manje originalnih dijelova.

Nekako u isto vrijeme, početkom 1959. godine, Sekretarijat za komunalne poslove Narodnog odbora općine pokrenuo je akciju da se nabavi šest novih gradskih satova. Međutim stvar se oteгла i tek na početku 1970. godine Skupština općine je odobrila lokacije za njihovu postavu na užem području grada. Kako se satovi nisu mogli dobiti u zemlji, zatražene su ponude i katalozi stranih proizvođača što je uvjetovalo prethodno

osiguranje deviznih sredstava. Poslove oko nabavke i montaže je vodio inž. Ante Jelaska, tada referent za elektrifikaciju Uprave za urbanizam, građevinstvo i komunalne poslove splitske općine. Sredinom godine zatraženo je od poduzeća PTT saobraćaja da odobri povezivanje gradskih satova na glavni sat točnog vremena posredstvom njihovih linija. Pošta je dala pristanak za priključenje, ali je glavni sat koji je radio u sklopu uređenja za automatsku objavu vremena bio star i često se kvario. Dijelove je bilo teško nabaviti jer se taj tip više nije proizvodio. Ovo je bio jedan od razloga što je kasnije dolazilo do zastoja u radu cijelog sistema.

Satovi su kupljeni od švicarske tvornice Indukta iz Thun-Gwatta. Stigli su u rujnu, ali je montaža zbog kvara glavnog sata u Pošti kasnila. Prvi je postavljen na metalnom kandelabru neonske rasvjete na raskršću

Sat na tornju zgrade stare bolnice

Sat na tornju crkve sv. Frane

Ulice prvoboraca i I. L. Libara dana 22. prosinca. Montirali su ga radnici Elektrodalmacije i splitskog poduzeća PTT. Ostalih pet satova montirano je do kraja godine na mjestima po gradu gdje su dosta uočljivi: u luci kod Gata proleterskih brigada, kod zgrade Pravnog fakulteta, na raskršnici Maksima Gorkog i Zrinjsko-Frankopanske, u Ulici sinjskih žrtava kod robne kuće »Prima« te kod bolnice na Firulama. Na svakom od ovih mjesta na željeznom stupu je stavljen sat u obliku kocke s 4 brojčanika na bočnim plohamama. Čitav sistem radi sinhronizirano. U zgradi Pošte nalazio se matični elektronični sat koji je svake minute davao električni impuls. Preko razdjelnika i telefonskih kablova impuls se prenosi na sporedne satove gdje magnet pomakne kazaljke. Za nabavku i montažu utrošeno je 20 000 dinara.

Općina nije imala mogućnosti da održava satove pa je to 1972. godine preuzela Pošta. Međutim ni tada se situacija nije mnogo promijenila. Javljali su se česti kvarovi, pa su satovi pokazivali krivo vrijeme. Neko vrijeme se o njima brinulo poduzeće Cestar, ali se stanje nije popravilo. Stoga se općina 1976. godine obratila majstoru uraru Vladi Ožiću — Paiću s molbom da pregleda gradsku mrežu i satove te odredi uzroke slabog rada. Utvrđeno je da su satovi vrlo dobre izvedbe, a da je greška u nestručnom održavanju i slaboj instalaciji. Predložena je rekonstrukcija kablovske mreže, njeno odvajanje od mreže PTT te da se konstruira posebna centrala za vođenje satova. Prijedlog je prihvaćen pa je majstor Paić izveo radove, sada ih stalno nadzire, pa čitav sistem funkcionira dobro.

Prije četiri godine postavljen je još jedan sat s dvije ploče na zgradi pomorskog putničkog terminala u luci. Vođen je pomoću radio-valova. Nedavno su počeli radovi da se njihov hod uskladi s radom unutrašnje mreže u zgradi terminala.

Sada se obavljaju pripreme za postavu još jednog sličnog sata, i to na zelenoj površini trga na početku Ulice Rudera Boškovića u novom dijelu grada. Bit će vidljiv sa trga, a također iz Končareve ulice i neda- leke autobusne stanice. Imat će također električni pogon, ali s kontrolom vremena pomoću radio-valova.

Uz problem održavanja starih splitskih satova vezano je ime urara Ante Schilkea. Ure na Narodnom trgu i crkvi sv. Frane, a prije i sv. Petra, navija svaki dan već niz godina. Izgleda da je počeo još daleke 1908, što je teško točno utvrditi jer nerado govori o tome. Tada je kao dječak bio šegrt u očevoj radnji. I danas se marljivo brine o ispravnosti satova i u tome ga ne ometaju ni podmakle godine. Tih i skroman, voli ove metalne mehanizme kojima je posvetio dobar dio svog života. Prije nekoliko godina izvršena je automatizacija rada zvona na crkvi sv. Frane. Otada sat više ne otkucava vrijeme nego ga samo pokazuje. Bilo je nekih prijedloga o montiranju uređaja za sinhronizaciju rada zvona i sata, ali dosad bez rezultata. Međutim negdje u proljeće 1983. godine Komitet za komunalnu djelatnost SO Split pokrenuo je pitanje zamjene složenih i dotrajalih mehanizama satova na zvonnicima crkve sv. Frane i Narodnom trgu novim uređajima da bi se osuvremenio njihov rad te jednostavnije i jeftinije održavali. Sadašnje ručno navijanje zahtijeva svakodnevno naporno penjanje strmim stepenicama na zvonike. Majstoru Ožiću je povjereno da ispita mogućnost automatizacije strojeva te da sistem koji će ih pokretati bude električni ili elektromehanički. Tako će se stari mehanizam, koji su decenijama neumorno radili, doskoro nevjerojatnije naći u muzeju.

U najnovije vrijeme, usavršavanjem tehnologije i poboljšavanjem životnih prilika, raširila se upotreba kućnih i osobnih satova. Sve je manja ovisnost o javnim satovima. Drevne ure danas uglavnom predstavljaju romantične uspomene na prošlost i ukras starih gradskih ambijenata. I one nove, iako brojne, više su izraz udobnosti nego stvarna potreba. Ipak u sadašnjim prilikama svakodnevne žurbe još su uvijek vrlo korisne.

BIBLIOGRAFIJA

- Mladen Nikolanci: *Dva sunčana sata iz Salone*, Zbornik VIII Narodnog muzeja, Beograd 1975.
- Knjige gradskog vijeća 1621—1634. i 1663—1672, godine*, Naučna biblioteka Split. *Kaptolski zapisnik samostana sv. Frane u Splitu 1864—1968*, str. 109—111 i 126.
- Cvito Fisković: *Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti*, Peristil, Zagreb 1954, svezak I.
- Jerko Marasović, Tomislav Marasović: *Pregled radova Urbanističkog biroa na istraživanju, zaštiti i uređenju Dioklecijanove palače od 1955. do 1965. godine*, URBS, Split 1965.
- Slavko Muljačić: *Kronološki pregled izgradnje Splita u XIX i XX stoljeću*, Zbornik DIT-a, Split 1958.
- Echi cittadini, L'Avvenire*, Split 28. ožujka 1877.
- Orologio*, Narod, Split 24. 4, 27. 4 i 15. 5. 1888.
- Un orologio che costa*, Il Dalmata, Zadar 2. 5. 1888.
- Ura*, Narod, Split 2. 10. 1888.
- Orologi*, Narod, Split 9. 10. 1888.
- XII sjednica Obćinskog vijeća*, Narod, Split 12. 11. 1889.
- Devetnaest minuta prije dvanaest*, Slobodna Dalmacija, Split 11. 9. 1958.
- Pronađen stari gradski sat iz doba renesanse*, Slobodna Dalmacija, Split 4. 10. 1958.
- Rekonstrukcija renesansnog sata*, Slobodna Dalmacija, Split 17. 10. 1958.
- Zastoj u rekonstrukciji gradskog sata (Z.B.)*, Slobodna Dalmacija, Split 10. 11. 1958.
- Neiskorišteni sat*, Slobodna Dalmacija, Split, 10. 11. 1958.
- Proradio stari renesansni sat*, Slobodna Dalmacija, Split, 28. 2. 1959.
- M. Kuzmić: *Stari sat*, Slobodna Dalmacija, Split 2. 3. 1959.
- Još šest javnih satova*, Slobodna Dalmacija, Split 7. 3. 1959.
- Nabavljeno šest javnih satova (Z. R.)*, Slobodna Dalmacija, Split 26. 9. 1970.
- Šest novih javnih satova (R. V.)*, Slobodna Dalmacija, Split 23. 12. 1970.
- Anatolij Kudrjavcev: *O »mutavom« satu i još koječemu ... Nedjeljna Dalmacija*, Split 14. 6. 1981.
- Ivica Flesch: *Starac i ure*, Slobodna Dalmacija, Split 27, 29. i 30. 11. 1982.
- Satovi na bolovanju (R.M.)*, Slobodna Dalmacija, Split 17. 5. 1983.
- Novo srce starih ura (R.M.)*, Slobodna Dalmacija, Split 31. 5. 1983.

